

УДК 37.015.31:[-057.86:780.647.2]

<https://doi.org/10.37041/2410-4434-2020-15-17>

ВИТОКИ НАСНАГИ ТА ТВОРЧИХ ЗВЕРШЕНЬ ЗНАНОГО МАЙСТРА БАЯННО-АКОРДЕОННОГО МИСТЕЦТВА

*Анастасія Євтушенко,
аспірантка другого року навчання
факультету мистецтв імені А. Авдієвського
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1914-4410>
e-mail: symchera94@gmail.com*

***Анотація.** У статті розкривається творчий та педагогічний потенціал видатного педагога, професора кафедри народних інструментів Донецької консерваторії, засновника донецької баянно-акордеонної школи, фундатора кафедри народних інструментів цієї консерваторії, який взяв активну участь у її становленні та формуванні, «Відмінника освіти» В.М. Протопопова.*

Наголошується на унікальності його постаті, яка в період сьогодення належить до несправедливо забутих, попри неоціненний вклад, як у сценічний розвиток інструментів (баян-акордеон), так і в базу методичних розробок викладання гри на цих інструментах. Серед випускників педагога чимало відомих у культурно-музичному світі людей, про яких ми можемо знайти набагато більше інформації, ніж безпосередньо про їхнього вчителя та наставника. Автором статті було виконано низку завдань для розкриття багатогранності і неповторності особистості великого майстра баянно-акордеонного мистецтва – Віктора Миколайовича. На основі історичних матеріалів, спогадів учнів та друзів про культурне надбання, методичних праць та результатів педагогічної діяльності

висвітлено цю видатну постать як знаного майстра баянно-акордеонного мистецтва.

Уроки Віктора Протопопова були справжніми майстер-класами для всіх, хто був присутній в аудиторії та бажав вслухатись у кожне слово педагога, отримати поради цього майстра, що були цінними для всіх студентів консерваторії. Віктор Миколайович був для своїх студентів викладачем, майстром, наставником і просто хорошим другом.

Паралельно з педагогічною діяльністю В. Протопопов здівснював активну виконавську діяльність у багатьох ансамблях, був учасником колективів (ансамблі та оркестри народних інструментів) та безпосередньо їх керівником.

Як виконавець цей видатний музикант володів професійною технікою, виявляв особливу схильність до ансамблевого виконання. У його концертних програмах завжди були твори різних епох та стилів, він мав багато записів на обласному радіо та телебаченні.

В.М. Протопопов проводив активну науково-методичну роботу. Він написав понад 90 навчально-методичних і творчих робіт (біля 50 друкованих аркушів, багато з яких надруковані). Серед них: перекладення музичних творів для ансамблів баяністів, концертні обробки народних мелодій, оригінальні п'єси для баяна-акордеона. Його науково-методичні роботи відрізняються сучасними поглядами з методики гри на баяні-акордеоні. В.М. Протопопов надавав методичну допомогу викладачам музичних шкіл, училищ, читав доповіді з проблем удосконалення методики навчання гри на баяні-акордеоні слухачам курсів підвищення кваліфікації. Неодноразово був запрошений головою Державної екзаменаційної комісії в музичні училища та училища культури міст Дзержинськ, Дніпропетровськ, Донецьк.

Ключові слова: *постать В. М. Протопопов, донецька баянно-акордеонна школа, професійна майстерність.*

Постановка проблеми. Віктор Миколайович Протопопов, учень В. Я. Подгорного, є одним із представників харківської музичної школи, що стояв біля витоків створення донецької баянно-акордеонної школи. Професійну діяльність В. М. Протопопов присвятив роботі в Донецькій консерваторії, куди його направили для працевлештування після закінчення навчання в Харкові до новоствореного професійного музичного навчального закладу.

У статті приділено особливу увагу діяльності В. М. Протопопова, видатного музиканта, знаного педагога. Його досягнення в розвитку професійного, інструментального виконавства та розробленні відповідної методичної бази неможливо переоцінити. Завдяки своїй яскравій творчій індивідуальності, художній техніці виконання, численним методичним розробкам В. М. Протопопов стає видатним педагогом, одним із засновників донецької баянно-акордеонної школи, чим зробив великий внесок у розвиток виконавського мистецтва на музичних народних інструментах у цілому.

Формулювання мети і завдань статті. На основі історичних матеріалів, спогадів учнів та друзів про культурне надбання, методичних праць та результатів педагогічної діяльності висвітлити видатну постать В. М. Протопопова, як знаного майстра баянно-акордеонного мистецтва та одного із його основоположників в м. Донецьк.

Виклад основного матеріалу. Талановитий баяніст, майстерний педагог та композитор-аранжувальник В. М. Протопопов (1936–2017) залишив вагомий творчий доробок, значну педагогічну спадщину. Але останнім часом його постать опинилася серед напівзабутих, свідченням чого є недостатня кількість робіт про нього.

Методичні розробки та рекомендації щодо використання творчого та педагогічного доробку В. М. Протопопова в процесі фахової підготовки майбутнього вчителя музики не отримали належної уваги та достатнього розгляду серед

науковців та музикознавців. Високо оцінюючи наукове і практичне значення досліджень з проблеми методики використання його надбань у процесі інструментальної підготовки майбутнього вчителя музики, ми змушені зазначити, що на сьогоднішній день залишається низка ще не розв'язаних питань.

Свого часу В. М. Протопопов був дуже шанованою людиною і педагогом. До його класу хотіло потрапити багато талановитих баяністів, акордеоністів з багатьох міст. Він неодноразово брав участь у роботі методичних кабінетів, давав відкриті уроки та був запрошений головою державних комісій до різних музично професійних закладів України та інших держав.

Прошло не так багато часу після смерті нашого Віктора Миколайовича, а ми вже відчули як багато він означав для своїх учнів, колег і друзів. На жаль, дуже мало українських дослідників за його життя та після смерті звертаються до розкриття всіх досягнень цієї особистості. Здебільшого його згадують епізодично, описуючи діяльність відомих виконавців та педагогів, таких як А. І. Шевченко, А. М. Дяченко, В. П. Стасевич, Ю. М. Кукузенко, В. І. Скрипниченко та інших [4, с. 118].

Не звертається належна увага з боку дослідників мистецтвознавства та музичної педагогіки та не досліджується на належному рівні його методика викладання гри на баяні, акордеоні. Хоча, насамперед, він є послідовником школи В. Я. Подгорного, першого педагога і виконавця, який розглядав баян та акордеон за їх музично-інструментальними можливостями, як симфонічний оркестр з усією палітрою тембрів, акустичних якостей тощо.

Донецька консерваторія стала рідною домівкою багатьом талановитим музикантам, серед яких значна кількість видатних баяністів-акордеоністів, виконавців та педагогів. Для В. М. Протопопова, вона стала не лише рідним домом, але й місцем, де він пропрацював все своє життя та розкрився як талановитий виконавець, прекрасний

аранжувальник, композитор та педагог і створив свою особливу школу виконавства на баяні-акордеоні [3, с. 30].

Народився Віктор Миколайович 9 квітня 1936 року в місті Харкові. Зі слів його дружини відомо, що В. М. Протопопову не дуже подобалося згадувати період свого дитинства. Дитинство педагога було опалено Другою світовою війною. Важко йому було згадувати, що через роботу його матері на телефонній станції Харкова, яка до останньої миті була відчинена (а окупанти вже були в місті), вони залишились на окупованій території. Таким чином, вона залишилася з двома дітьми в окупованому місті. В 1943 році В. М. Протопопов вступив до першого класу загальноосвітньої школи-семирічки. Через три роки почав одночасно навчатися в музичній школі ім. М. Д. Леонтовича по класу баяна.

Незважаючи на те, що батько В. М. Протопопова закінчив тільки чотири класи загальноосвітньої школи, він з самого початку мріяв дати сину гідну освіту, хотів бачити сина майбутнім лікарем. Та з самого дитинства у хлопця був яскраво виражений талант до музичного мистецтва, тому коли батьки придбали баян, В. М. Протопопов поринув в світ музики та весь час підбирав на музичному інструменті популярні пісні і складав власні мелодії.

Першим його вчителем у харківській музичній школі № 4 став Д. Пономарьов. Він був у захваті від свого учня з самого початку. Віктор Миколайович завжди був старанним, а вершиною його старання був його неймовірний талант, який вражав навіть не дуже досвідченого слухача. Учителю подарував на пам'ять тоді ще маленькому Віті свою фотокартку з надписом: «Музыкантом ты Витя будешь, когда пальцы ставить будешь по точнее, а не будешь, то і музыкантом ты не будешь (01.04.1949)». Ці слова були викарбовані на скрижалях серця Віктора Миколайовича і вплинули на методичні погляди та принципи створеної ним власної педагогічної школи.

З 1952 по 1955 роки, музична освіта В. М. Протопопова продовжувалася в Харківському музичному училищі (клас викладача В. І. Морозова). Він був найкращим учнем у класі, викладач його дуже любив і цінував власну музичну думку свого учня, що впливало і на творчі погляди самого педагога. Між учителем і учнем склались справжні теплі стосунки, вони разом годинами гуляли по місту, обмінюючись думками (не раз навіть їздили на справжнє полювання). Тому нікого не здивувало, що наприкінці навчання В. Морозов подарував учню свою фотокартку з надписом: «На долгую память лучшему ученику Вите, от твоего педагога Морозова».

В 1955 році В. Протопопов вступив до Харківської державної консерваторії на оркестровий факультет, де відразу починається багаторічна дружба із його викладачем В. Я. Подгорним.

Перші самостійні опуси для баяна були створені композитором ще в кінці 1940-х років, засновані частіше всього на народно-пісенному матеріалі. Їм властиві симфонічний розвиток, намагання, враховуючи зміст та характер пісні, симфонізувати її, оскільки саме В. Я. Подгорний, перший із баяністів-композиторів, став розглядати баян-акордеон як цілий оркестр.

На основі композиторської творчості В. Я. Подгорного була заснована його школа гри, основним принципом якої виступає багате змістове значення артикуляції та всіх різновидів її, які могли продемонструвати виконавці на баяні-акордеоні. Віктор Протопопов став гідним послідовником свого вчителя. [4, с. 116]

Ще з років навчання в консерваторії розпочинається міцна дружба між цими видатними людьми. Тільки В. Протопопова незрячий В. Я. Подгорний міг попросити навчити його кататися на лижах або їздити на велосипеді. З викладеного можна переконатись, що Віктор Миколайович був дуже душевно щедрою, товариською особою та, розпочавши роботу в Донецькому музичному училищі, він

також став вірним товаришем Сидоренку В. В., який теж не бачив світ. Одного з друзів приваблювала гра на баяні, а другого – ерудованість та знання теорії музики і літератури. Вони могли годинами розмовляти, ділитися своїми знаннями, а також успіхами та невдачами своїх учнів.

Зі спогадів учнів Віктора Миколайовича нам відомо, що в його класі панувала дуже дружня атмосфера. Учні видатного педагога називали лагідно «протопопівці». Уроки Віктор Протопопов проводив у вигляді майстер-класів, тому завжди в аудиторії було багато охочих подивитися, як саме проходить його заняття і вслухатись у кожне слово педагога. А поради цього майстра були дуже цінними, як для його учнів, так і для інших студентів консерваторії, які часто були присутні на його заняттях. Віктор Миколайович завжди був для своїх студентів викладачем, майстром, наставником і просто хорошим другом.

Все своє подальше життя В. М. Протопопов працював у Донецькій консерваторії ім. С. Прокоф'єва. Паралельно з педагогічною діяльністю він продовжує свою виконавську кар'єру та працює в багатьох ансамблях як учасник колективів (ансамблів та оркестрів народних інструментів) та безпосередньо як керівник. Із плином часу наш педагог вирішує підвищити свою кваліфікацію та в 1976 році закінчує асистентуру-стажування при консерваторії ім. М. І. Глінки в м. Горькому в класі композитора, Президента міжнародної асоціації акордеоністів (1976–2000 рр.), професора М. Я. Чайкіна. Пізніше у своїх працях, В. М. Протопопов часто буде звертатися до творчості своїх викладачів та наводити приклади розвитку баяністів-акордеоністів за допомогою використання їх творів [5, с. 7].

Важливо нагадати, що В. М. Протопопов – один із засновників кафедри народних інструментів Донецької державної консерваторії – брав активну участь у її становленні та формуванні. У 1991 році йому присвоєно звання доцента.

Згідно характеристики, що видана Донецькою консерваторією: «В. М. Протопопов – талановитий музикант, який володів професійною технікою, проявляв особливу схильність до ансамблевого виконання. В його концертні програми завжди були включені твори різних епох та стилів. Постійно брав участь у концертах кафедри, має багато записів на обласному радіо та телебаченні» [2, с. 13].

В.М. Протопопов проводив значну роботу з надання методичної допомоги викладачам музичних шкіл, училищ, давав відкриті уроки, читав доповіді з проблем удосконалення методики навчання гри на баяні-акордеоні слухачам курсів підвищення кваліфікації. Неодноразово був запрошений головою Державної екзаменаційної комісії в музичні училища та училища культури міст Дзержинськ, Дніпропетровськ, Донецьк.

Протягом всього періоду роботи у вищому музичному закладі В.М. Протопопов проводив науково-методичну роботу, три його роботи загальним обсягом 7,5 др. арк. були опубліковані. Всього цей видатний музичний діяч, педагог та методист написав понад 90 навчально-методичних і творчих робіт (біля 50 друкованих аркушів). Серед них: перекладення музичних творів для ансамблів баяністів, концертні обробки народних мелодій, оригінальні п'єси для баяна-акордеона. Науково-методичні роботи Протопопова В. М. відрізняються саме сучасними поглядами з методики гри на баяні-акордеоні.

У 1999 році В. М. Протопопову присвоєно звання «Відмінник освіти», а в 2001 році – звання професора кафедри народних інструментів Донецької консерваторії.

Віктор Миколайович був дуже талановитим музикантом. Усі його виступи на сцені, як соло, так і в ансамблях завжди були дуже яскравими і тому добре запам'ятовувалися. «Дуже високий професійний рівень ансамбля, керівником і душею якого є В. М. Протопопов. Краса і витонченість аранжувань композитора, а також яскравість, свіжість та образність оригінальних композицій В. М. Протопопова були прекрасно

виконані його ансамблем», – написав у своєму відгуку заслужений діяч мистецтв України, професор Львівської державної консерваторії М. Оберюхтін, після концерту тріо баяністів під керівництвом нашого професора [1, с. 40].

Цей відгук був не першим і не останнім, як, власне, і багато концертів. Клас В. М. Протопопова і його ансамблі регулярно виступали з сольними концертами та брали участь у концертах кафедри, консерваторії та інших. Кожен виступ цього артиста та його колективів був справжнім святом для всіх – музикантів на сцені та слухачів. Педагог завжди вдало підбирав репертуар, який сприймався тією чи іншою конкретною публікою, для якої був розрахований. Ним написано дуже багато власних творів та перекладень для соло і ансамблів.

Слід зазначити, що надзвичайна *професійна майстерність* у володінні *готово-виборним багатотембровим баяном*, яка вирізняє виконавський стиль В. М. Протопопова, у творчості музиканта поєднується з особливим темброво-колористичним, барвно-насиченим оркестровим звучанням інструмента, масштабністю диригентського мислення у побудові музичної форми, яскравою динамікою, пружною енергією ритму, продуманістю агогічних акцентів, досконалою витонченістю деталей у сполученні з охопленням цілого, імпровізаційною свободою виконання, художньою виразністю, цілісністю музичного висловлювання. Митець згадував, що оркестрове мислення було закладене ще у часи навчання у В. М. Подгорного, який «невпинно підкреслював, що баян – це великий оркестр» [2, с. 127].

Слухачі були завжди вражені майстерністю В. М. Протопопова у володінні інструментом та його умінням захоплювати публіку. Мабуть, тому ці професійні якості він умів передавати своїм учням, адже він був ще й прекрасним педагогом, який щодня стимулював своїх учнів ставати ще кращими. Він був для них і педагогом, і другом одночасно, міг годинами обговорювати переваги або

недоліки кожного студента, виявлені на уроці. Ніхто не виходив із класу професора, не досягнувши конкретного результату, поставленого на початку заняття завдання. Він був дуже виваженим та спокійним, ніколи ні з ким не конфліктував, та попри це був дуже вольовою людиною, Музикантом і Педагогом з великої літери, що і створило його унікальною, незабутньою постаттю та мало вплив на розкриття творчих здібностей його студентів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Постать Віктора Миколайовича Протопопова є цікавою та багатогранною. Своєю педагогічною діяльністю, методичною роботою він зробив значний внесок у розвиток баянно-акордеонного мистецтва в Україні. У процесі дослідження витоків його наснаги та творчих звершень було виявлено, що професійна діяльність та особливості особистості В. М. Протопопова практично не досліджені. Ті незначні епізоди, що згадуються у різних роботах, переважно стосуються більшості вихованців педагога. Натомість ця видатна людина багато зробила цікавого та цінного для розвитку методики підготовки музикантів до гри на баян-акордеоні, тому сміливо можна сказати, що його напрацювання збагачують методичну базу музичного навчання молоді та набувають особливої актуальності в умовах сьогодення, оскільки сприяють оновленню та трансформації провідних засад гри на інструменті (баян-акордеон), розкривають перспективи у практичній роботі з майбутніми вчителями музичного мистецтва та школярами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах: Українська академічна школа: підручник для вищих та серед. муз. навч. закладів. Київ, 2005. С. 5–47.
2. Жизнь отданная музыке. Памяти профессора В. Н. Протопопова: (статьи и материалы). Донецк, 2018. 204 с.

3. Музична та хореографічна освіта в контексті культурного розвитку суспільства: матеріали і тези V Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів, (Одеса, 17-18 жовтня 2019 р.). Т. 2. / М-во освіти і науки України, Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського» Одеса: М-во освіти і науки України, Державний заклад «ПНПУ імені К. Д. Ушинського», 2019. 120 с.

4. Семешко А. А. Баянно-акордеонне мистецтво України на зламі ХХ–ХХІ століть: Довідник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2009. 244 с.

5. Чайкин Н.Я. Предисловие к справочнику баяниста. *Справочник баяниста* / сост. А. П. Басурманов, общ. ред. Н. Я. Чайкин. Москва : 1987. 2-е изд. С. 3–13.

REFERENCES

1. Davydov, M. A., 2005. Istoriya vykonavstva na narodnykh instrumentax. [History of performance on folk instruments.]. *Ukrayinska akademichna shkola: pidruchnyk dlya vyshhyx ta sered. muz. navch. zakladiv*. K. pp. 5–47.

2. Zhyzn otdannaya muzyke. Pamyaty professora V. N. Protopopova [Life devoted to music. To the memory of Professor V. Protopopov]: (staty y materyaly). Doneczk, 2018.

3. Muzychna ta xoreografichna osvita v konteksti kulturnogo rozvytku suspilstva. [Music and choreographic education in the context of cultural development of society.]: materialy i tezy 5th Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi molodyx uchenykh ta studentiv, (Odesa, 17-18 zhovtnya 2019 r.). vol. 2. / M-vo osvity i nauky Ukrayiny, Derzhavnyj zaklad «PNPU imeni K. D. Ushynskogo» Odesa: M-vo osvity i nauky Ukrayiny, Derzhavnyj zaklad «PNPU imeni K. D. Ushynskogo», 2019.

4. Semeshko, A. A., 2009. Bayanno-akordeonne mystecztvo Ukrayiny na zlami XX-XXI stolit. [Button-ccordion and piano-accordion art in Ukraine at the turn of the XX-XXI centuries.]: Dovidnyk Ternopil: Navchalna knyga Bogdan.

5. Chaikyn, N.Ya., 1987. Predyslovye k spravochnyku bayanysta [Foreword to the button accordionist]. Inn: N.Ya. Chajkyn, ed. Spravochnyk bayanysta [Button accordionist's Handbook]. M.: 2-e yzd. pp. 3 – 13.

Anastasia Yevtushenko

SOURCES OF INSPIRATION AND CREATIVE ACHIEVEMENTS OF THE FAMOUS MASTER OF BUTTON-ACCORDION ART

Abstract. *The article reveals the creative and pedagogical potential of the outstanding teacher, Professor of folk instruments of Donetsk Conservatory, founder of Donetsk Accordion school, founder of the department of Folk instruments of this Conservatory, who took an active part in its foundation and formation, "The Excellent Worker of Education" V. Protopopov.*

Emphasis is made on the uniqueness of his figure, which today is one of the unjustly forgotten, despite the invaluable contribution, both to the stage development of instruments – button accordion - and to the base of methodological developments in teaching the technics of playing on these instruments. Among the graduates of the teacher there are many well-known people in the cultural and musical world, about whom we can find much more information than directly about their teacher and mentor.

The author of the article performed a number of tasks to reveal the versatility and uniqueness of the personality of the great master of button-accordion art - Victor Protopopov. Based on historical materials, recollections of students and friends about cultural heritage, methodical works and results of pedagogical activity of this outstanding figure as the known master of button-accordion art have been highlighted.

Victor Protopopov's lessons were real master classes for everyone who was present in the classroom and wanted to listen to every word of the teacher, get advice from this master, which was valuable for all students of the Conservatory. Viktor

Protopopov was a teacher, master, mentor and just a good friend to his students.

In parallel with his pedagogical activity, V. Protopopov carried out active stage performing activities in many ensembles, was a member of groups (ensembles and orchestras of folk instruments) and actually their leader.

As a performer, this outstanding musician possessed professional technique, showed a special aptitude to ensemble performance. His concert programs have always included works of different eras and styles, he had many recordings on regional radio and television.

V. Protopopov conducted active scientific and methodological work. He has written more than 90 teaching-methodological and creative works (about 50 press sheets, many of which have been printed). Among them: adaptation of musical works for accordion ensembles, concert arrangements of folk melodies, original pieces for button-accordion. His scientific and methodical works are notable for their modern views on the methodology of playing the button-accordion. V. Protopopov provided methodological assistance to teachers of music schools, colleges, read reports on the problem of improving the methodology of teaching accordion playing to students of advanced training courses. He was repeatedly invited by the Chairman of the State Examination Commission to music colleges and colleges of culture of Dzerzhinsk, Dnepropetrovsk and Donetsk cities.

Key words: *figure of V. Protopopov, Donetsk Accordion School, professional mastership.*